

Martin Schieck

Uniwersytet Frankfurcki jako ośrodek kształcenia młodzieży krajów Europy Wschodniej

Nadwarciański Rocznik Historyczno-Archiwalny nr 1, 35-43

1994

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

MARTIN SCHIECK

Muzeum we Frankfurcie nad Odrą

UNIwersytet FRANKFURCKI
JAKO OŚRODEK KSZTAŁCENIA MŁODZIEŻY
KRAJÓW EUROPY WSCHODNIEJ

Zagadnienie oddziaływania Viadriny na społeczeństwa krajów położonych na wschód od Odry, za pośrednictwem studiującej tu młodzieży, jest dotąd słabo zbadane. Pomijanie tego aspektu pracy uczelni pomniejsza jej rzeczywistą rolę, jaką spełniała ona w tej części Europy.

Problem ten został podjęty po raz pierwszy podczas Trzeciego Kolokwium Historii Państwa, odbytego w roku 1979, w wystąpieniach kilku autorów podejmujących tematykę z dziejów oświaty. Analizie poddano wówczas także zagadnienie kraju pochodzenia studentów Viadriny¹. W materiałach Kolokwium znajdziemy stwierdzenia, iż Uniwersytet Frankfurcki w całym okresie swego istnienia był: „miejszem zawiązywania się międzynarodowych osobistych więzi” oraz „tranzytowym wagonem w pociągu dziejów”, swoistą kolonią, w której krzyżowały się wpływy i zawiązywały kontakty francusko-niemiecko-polsko-węgierskie².

Dla wielu studentów pochodzących z Brandenburgii, Pomorza, Łużyc, Śląska, Wielkopolski i sąsiadujących z nimi krain, a także dalszych prowincji północno-wschodniej i południowo-wschodniej Europy, Viadrina – dzięki swemu położeniu geograficznemu – była najbliższym uniwersytetem, gdzie mogli oni czerpać wiedzę. Wielu z nich po okresie studiów we Frankfurcie wędrowało dalej – na sławne uczelnie Niemiec Zachodnich, Niderlandów i Anglii. Dla części studentów była Viadrina przedsiönkiem otwierającym

im możliwości kontaktowania się z kulturą zachodniej Europy. W okresie kalwińskim był Uniwersytet Frankfurcki wschodnią ekspozyturą kalwińskiego zachodu³.

Podczas ponad 300-letniego okresu istnienia uczelni studiowało we Frankfurcie około 55 000 studentów. Z tej liczby 2500 wywodziło się z Polski, Litwy, Rosji, krajów nadbałtyckich, Czech, Moraw, Węgier i Siedmiogrodu.

W rozbiciu na okresy i miejsce pochodzenia szczegółowe zestawienie przedstawia się następująco:

Okres	Polska (Małopolska i Wielkopolska)	Węgry i Siedmiogród	Litwa	Czechy i Morawy	Kraje bałtyckie	Rosja
1506-1600	401	95	-	117	-	-
1601-1648	216	181	-	101	-	-
1649-1700	240	122	-	23	-	-
1701-1811	376	251	-	21	-	-
Łącznie:	1233	649	115	262	200	19

Dane powyższe pochodzą z wykazów studentów immatrykulowanych, co nie oddaje pełnej liczby studiujących. Obok nich bowiem na każdym uniwersytecie istniała także kategoria wolnych słuchaczy, którą dla tamtych lat szacunkowo określa się w granicach 20%. Można przyjąć, że w przypadku Viadryny było ich więcej, jako że dla wielu był Uniwersytet Frankfurcki etapem przejściowym ich akademickiej edukacji⁵.

Z przedstawionej tabeli wynika dobitnie, że czołową pozycję w grupie studentów – obcokrajowców zajmowała młodzież z Polski i Litwy z łączną liczbą 1348 osób. Większość z nich immatrykulowała się w XVII wieku.

Na drugim miejscu byli studenci z Węgier i Siedmiogrodu z ogólną liczbą 649 osób. Także i w tym przypadku w XVII

wieku było ich najwięcej. Dla studentów z Czech i Moraw charakterystyczne jest, iż największa liczba pochodziła z miasta Jihlavy (niem. Iglau), zamieszkanego przez liczną kolonię niemiecką. Rzuca się tu w oczy radykalny spadek studentów rekrutujących się z tych krajów, spowodowany przeobrażeniami wywołanymi kontrreformacją i podporządkowaniem Czech i Moraw rygorom narzucanym przez cesarzy Austrii⁶.

W początkowym okresie istnienia uczelni, a zwłaszcza w wieku XVII największą popularnością cieszyła się teologia. Dopiero w następnym wieku medycyna i prawo zaczęły wypierać atrakcyjność studiów teologicznych.

Dla teologów ze wschodu była Viadrina miejscem studiów dla przedstawicieli czterech wyznań protestanckich: kalwińskiego, reprezentowanego przez synów szlachty małopolskiej, litewskiej i białoruskiej, a także Węgier i Siedmiogrodu; unitariańskiego, czyli braci czeskich i niemieckich wywodzących się ze środowisk mieszczańskich, zmuszonych do opuszczenia Czech i osiedlenia się na terenie Wielkopolski, gdzie w Lesznie założyli swoje centrum intelektualno-religijne; luteranckiego, reprezentującego głównie mieszczan niemieckiego pochodzenia z Wielkopolski i miast Prus Królewskich, a także z Czech, Moraw, Słowacji i Siedmiogrodu, oraz arińskiego (bracia polscy).

Studenci arianie rekrutowali się z drobnej szlachty i mieszczan Małopolski i Wielkopolski⁷.

Studenci z Polski w latach końcowych działalności Uniwersytetu we Frankfurcie (1796-1806) stanowili 12,5% ogólnego stanu uczącej się tu młodzieży. Z ogólnej ich liczby 178 osób 116 wywodziło się ze środowisk właścicieli dużych majątków ziemskich, 9 dzierżawców majątków, 21 reprezentantów mieszczaństwa, 3 synów oficerów i 5 synów pastorów. 79% polskich studentów reprezentowało środowiska szlacheckie, co wnioskować można na podstawie podawania przez nich przy nazwiskach swego rodzowego herbu.

Wśród kierunków przez nich najczęściej wybieranych w tych latach znajdowało się prawo z liczbą 142 studentów. Na kierunkach prawno-administracyjnych studiowało 19 osób. Siedem wybierało teologię, cztery filozofię i trzy medycynę⁸.

W wieku XVIII Frankfurt, ze swą znaczną liczbą studentów z Polski, plasował się na czwartym miejscu – po uniwersytetach w Lipsku, Halle i Getyndze⁹.

Viadrina była bardzo popularna w niemieckich środowiskach Czech i Moraw. Studenci Uniwersytetu Frankfurckiego odegrali w późniejszych latach wybitną rolę w dziejach czeskiego humanizmu¹⁰.

Wśród studentów z Węgier najliczniejszą grupę stanowili reprezentanci tamtejszych kolonii Niemców, wywodzących się z Saksonii. W latach 1540-1621 przeciętnie przebywało na Uniwersytecie od jednej do dwóch osób z tego kierunku. W roku 1622 ich liczba wzrosła do 25. Związane to było z rekatolizacją Uniwersytetu w Heidelbergu, gdzie dotąd studiowała młodzież z Siedmiogrodu. Odtąd atrakcyjnym dla niej stał się Frankfurt nad Odrą. W latach 1540-1796 studiowało we Frankfurcie 649 młodych ludzi pochodzących z Węgier, z czego 188 wywodziło się z Siedmiogrodu¹¹.

W pierwszym, jeszcze katolickim okresie istnienia Viadriny (1506-1540), studenci wywodzili się z wielu państw niemieckich oraz z Poznania, Torunia i ich okolic¹².

Po przejściu Brandenburgii na protestantyzm i założeniu fakultetu teologii ewangelickiej napłynęła do Frankfurtu młodzież z Europy wschodniej. Byli to synowie polskiej szlachty, luteranie z Siedmiogrodu, Czech i Moraw oraz kalwini węgierscy.

Do roku 1600 studiowało tu ponad 400 studentów z Polski. Część z nich ukończyła studia w Frankfurcie, niektórzy otrzymali tytuły honorowych rektorów (Ehrenrektoren), jakie przyznawano wybitnym studentom po ukończeniu studiów. W roku 1569 tytuł taki zdobył Andrzej Czarnkowski, a w roku 1570 Piotr Czarnkowski. Nie wszyscy z nich byli reprezentantami wyznania protestanckiego. Stanisław Kościelski, który w 1559 wyróżniony został tytułem honorowego rektora, stał się potem jednym z przedstawicieli polskiej kontrreformacji, zaś jego brat Łukasz, także student Viadriny, został biskupem poznańskim.

Na Morawach działał jako reprezentant reformacji Krzysztof Preuss, rektor Viadriny w roku 1543, a także w latach 1548 i 1556. Ze Śląska wywodził się profesor Viadriny Jan Hedericus (Heidenreich), który był pastorem w Jihlavie (niem. Iglau), gdzie

zwalczał braci czeskich. Jego książka „*Examinatio capitum doctrinae fratrum... in Bohemia et Moravia*” wydana została we Frankfurcie nad Odrą w roku 1580. Tytuł honorowego rektora w roku 1595 otrzymał baron Hanibal von Waldstein, wywodzący się z tej samej linii rodowej co słynny Wallenstein.

Wielki wpływ na wysoki poziom wiedzy o sztuce poetyckiej na Viadrynie wywarł Marcin Opitz – cieszący się tytułem ojca niemieckiej poezji na Śląsku. Opitz został w roku 1622 powołany przez księcia Siedmiogrodu Gabora Bethlena na wykładowcę Kalwińskiej Akademii w Weissenburgu. Towarzyszył on siostrzeńcowi księcia, Piotrowi Bethlen w, jego wielkiej „wyprawie po wiedzę”. W roku 1626 byli we Frankfurcie.

Po zmianie wyznania przez Hohenzollernów w roku 1613 Viadrina stała się uczelnią o orientacji kalwińskiej, co wywarło znaczący wpływ na osłabienie frekwencji studentów ze wschodu, gdzie kontrreformacja, wzmocniona wsparciem władzy państwowej, odnosiła coraz większe sukcesy. Zmniejszenie frekwencji z tamtego kierunku zrekompensował fakt przejścia Uniwersytetu w Heidelbergu na stronę kontrreformacji.

Uniwersytet we Frankfurcie przeżywał swój dobry okres mimo powstania Uniwersytetu w Halle oraz Berlińskiego Towarzystwa Naukowego.

Okres wczesnego Oświecenia na Uniwersytecie Frankfurckim związany jest ściśle z działalnością takich ludzi nauki jak: Krzysztof Pelargus, reprezentant jednego z odłamów kalwinizmu; profesor teologii Jan Bergius, który wykładał tu w latach 1617-1624; Samuel Strimesius, wybitny przedstawiciel odłamu kalwinizmu zorientowanego na Unię Kościołów protestanckich, który był atrakcyjny dla protestantów ze Wschodu. Był wśród nich Daniel Ernst Jabłoński, wybitny orientalista, wielce zasłużony dla hebraistyki poprzez wydawanie we Frankfurcie pism w języku hebrajskim, związany z wieloma środowiskami Europy Wschodniej. Jabłoński był wnukiem słynnego uczonego Comeniusa (Komeńskiego), reprezentanta braci czeskich, którzy znaleźli schronienie w Lesznie. Jabłoński był absolwentem gimnazjum w Lesznie, następnie studiował na Uniwersytecie Frankfurckim, w Niderlandach i na Oxfordzie. Był profesorem Viadryny i kapłanem dworu w Królewcu

i Berlinie. Z okazji jubileuszu 200-lecia Viadriny dostał, jako pierwszy obcokrajowiec, doktorat honorowy Uniwersytetu w Oxfordzie. Jego związki z braćmi czeskimi miały wpływ na wybranie go na seniora tego Kościoła w Wielkopolsce i Prusach.

Z Viadriną związany był także jego syn, historyk kościoła, Paul Ernst Jabłoński oraz Karol Gottfrid Woide, pochodzący także z Leszna, późniejszy słynny egiptolog, działający w Anglii.

Na atrakcyjność Viadriny dla studentów ze Wschodu miała swój wpływ także obecność tutaj wybitnego uczonego Jana Krzysztofa Beckmana, ośmiokrotnego rektora. Pod jego kierunkiem napisał swą dysertację polski szlachcic, Grzegorz z Obór Oborski. Nosił tytuł „*Pietate subditorum erga principem*”, czyli: „O czci poddanych należnych księciu”.

W okresie wczesnego Oświecenia działają tu jeszcze Samuel Stryks i Henryk von Cocceji, jako reprezentanci teorii prawa naturalnego w prawodawstwie i związany z nimi Justus Krzysztof Dithmar. Był on tym, który złożył podwaliny pod naukowe uprawianie kameralistyki na tutejszym uniwersytecie, co podniosło rangę uczelni. Kameralistyka stała się wiodącym kierunkiem na Uniwersytecie Frankfurckim.

Szczytowym punktem powiązań Viadriny ze Wschodem był okres przełomu XVII i XVIII wieku, kiedy wśród tutejszych wykładawców znajdowali się filozof Marcin von Ostrowski (1695) i Paul Gyöngyossi (pastor reprezentujący kalwinizm 1727-1737).

Na uwagę zasługuje też fakt, że Viadrina fundowała stypendia dla studentów ze Wschodu, reprezentujących środowiska kalwińskie i zjednoczonych braci, a także dla uczniów podległego Viadrinie gimnazjum w Berlinie¹³.

Kolejny znaczny napływ studentów ze Wschodniej Europy miał miejsce w okresie Oświecenia.

Wszyscy późniejsi rektorzy leszczyńskiego Gimnazjum studiowali na tutejszym Uniwersytecie. Był wśród nich Jan Ludwik Cassius, założyciel Frankfurckiego Towarzystwa Nauk i Sztuk Pięknych, późniejszy rektor w Lesznie, który w roku 1797 wydał podręcznik nauki języka polskiego (*Lehrgebäude der polnischen Sprachlehre...*).

Wśród autorów podręczników wspomnieć należy Karola Gottlieba Svareza, autora podręcznika pruskiego prawa ziemskiego,

wydanego po polsku w roku 1794 pod tytułem „*Nauka o prawach dla obywatelów państw pruskich*”.

Absolwent prawa tutejszego Uniwersytetu – Franciszek Ogrodowicz – był tu zatrudniony w roku 1797, jako lektor języka polskiego¹⁴. Wiele miejsca zajmowały sprawy krajów Europy Wschodniej w czasopiśmie „*Historisches Portefeuille*”, wydawanym przez Karola Renatusa Hausena oraz w pracach – założonego przez Joachima Jerzego Darijеса – Frankfurckiego Towarzystwa Naukowego¹⁵.

W ostatnim okresie istnienia Uniwersytetu jego powiązania ze Wschodnią Europą wiążą się z nazwiskiem Gotthelfa Samuela Steinbarta. Od 1774 do 1809 roku interesował się on pedagogiką. Jego nowatorskie idee reformowania oświaty wpłynęły na kształt pedagogiki w całym państwie. Był nie tylko teoretykiem, ale także praktykiem. Kierował znajdującymi się bliżej i dalej położonymi od Frankfurtu placówkami oświatowymi i wychowawczymi, wśród których było słynne „*Pedagogium*” w Sulechowie. W roku 1800 wprowadził tu naukę języka polskiego.

W późniejszym okresie istnienia Viadriny studiowały lub odwiedzały Uniwersytet liczne osobistości państwowe i kościelne z Europy Wschodniej. Byli wśród nich:

- Bogusław Joachim Lobkowicz z Hassenstein z północnych Czech, który studiował we Frankfurcie. W 1567 roku studia ukończył w Wittenberdze z tytułem honorowego rektora¹⁶.

- Daniel Mikołajewski (1560-1633) studiował na Viadrinie w roku 1581, późniejszy senior Kościoła braci zjednoczonych na Kujawach. Był jednym z tłumaczy tak zwanej biblii gdańskiej wydanej w 1632 roku.

- Paul Medgyesi (1605-1663), profesor w Collegium w Debreczynie i kapelan dworski księcia Lorantfy. W roku 1628 studiował na Viadrinie.

- Krzysztof Arciszewski (1592-1656), admirał dowodzący wyprawą holenderską do Brazylii w roku 1629. Potem piastował wysokie stanowiska w wojsku polskim. Immatrykułował się w Viadrinie w roku 1608.

- Aleksander Gabriel Hulewicz z Wojutyn (1696-1772), wodzący się ze szlacheckiej polskiej rodziny. Był pierwszym

lektorem języka polskiego na Wiadrinie oraz wykładowcą hebrajskiego i greckiego. Wydał w Leidzie w roku 1733 podręcznik gramatyki hebrajskiej, który zadeedykował Samuelowi Cocceji – studentowi Wiadriny, późniejszemu pruskiemu ministrowi sprawiedliwości.

– Samuel Decsy (1742-1816), absolwent kierunku teologicznego Wiadriny, późniejszy pracownik biblioteki uniwersyteckiej we Frankfurcie. Zwolennik nauk przyrodniczych.

– Alojzy Prosper Biernacki studiował w końcu XVIII wieku. Po powrocie do Polski w swych dobrach zaczął upowszechniać zdobytą wiedzę, unowocześniając produkcję rolną. W latach księstwa warszawskiego był jednym z tych, którzy zabiegali o założenie w Warszawie Akademii Gospodarstwa Wiejskiego, której jednak nie udało się utworzyć. Założył w swych dobrach szkołę rolniczą¹⁷.

– Andrzej Franciszek Dybek, ostatni polski student Wiadriny. W roku 1811 uzyskał doktorat na kierunku medycznym. Był jednym z założycieli fakultetu medycznego na Uniwersytecie Warszawskim¹⁸.

PRZYPISY

1. *Die Oder-Universität Frankfurt. Beiträge zu ihrer Geschichte*, Weimar, 1983.

W pracy tej opublikowano szereg artykułów:

Othmar Feyl, *Die Viadrina und das östliche Europa*, s. 105,

Henryk Rietz, *Die Beziehungen zwischen Torun und der Universität Frankfurt (Oder)*, s. 140,

Marian Drozdowski, *Polnische Studenten an der Viadrina im 18. Jahrhundert*, s. 148,

Withold Molik, *Polnische Studenten an der Universität Frankfurt (Oder) um die Wende des 18. zum 19. Jahrhundert*, s. 154,

Ryszard Ergetowski, *Der Erwerb der Doktorwürde durch Andrzej Franciszek Dybek an der Viadrina im Jahre 1811*, s. 159,

Jan Martinek, *Die Universität Frankfurt (Oder) und der böhmische Humanismus*, s. 162,

Franz Hahn, *Matija Antun Reljkovic und Frankfurt (Oder)*, s. 166,

Sandor Ladanyi, *Ungarische Studenten an der Universität Frankfurt an der Oder* [w:] *Frankfurter Beiträge zur Geschichte*, Heft 12. o.O., o.J., s. 27.

Ponadto informacje z tego zakresu można znaleźć w następujących pozycjach:

Theodor Wotschke, *Polnische Studenten in Frankfurt*, w: *Jahrbücher für Kultur und Geschichte der Slaven*, N. F., Bd. V, Breslau 1929, s. 228,

Otto Bardong, *Die Breslauer an der Universität Frankfurt (Oder). Ein Beitrag zur schlesischen Bildungsgeschichte*. 1648-1811, Würzburg 1970,

Gotfrid Kliesch, *Der Einfluß der Universität Frankfurt (Oder) auf die schlesische Bildungsgeschichte, dargestellt an den*

- Breslauer Immatrikulierten von 1506 bis 1648*, Würzburg 1960.
2. O. Feyl, *op.cit.*, s. 110.
 3. Tamże, s. 111.
 4. Tamże, s. 109.
 5. G. Mühlpfordt, *Die Oder-Universität 1506-1811*, [w:] *Die Oder-Universität Frankfurt Beiträge zu ihrer Geschichte*, Weimar 1983, s. 25.
 6. O. Feyl, *op.cit.*, s. 109.
 7. Tamże, s. 112.
 8. W. Molik, *op.cit.*, s. 156.
 9. M. Drozdowski, *op.cit.*, s. 149.
 10. J. Martinek, *op.cit.*, s. 162.
 11. S. Ladanyi, *op.cit.*, s. 28.
 12. Tamże, s. 28 i O. Feyl, *op.cit.*, s. 115.
 13. K. R. Hausen, *Geschichte der Universität und Stadt Frankfurt a. d. Oder, Frankfurt (Oder)*, 1800, s. 141.
 14. Tamże, s. 133.
 15. O. Feyl, *op.cit.*, s. 126.
 16. O. Feyl, *op.cit.*, s. 129.
 17. W. Molik, *op.cit.*, s. 157.
 18. R. Ergetowski, *op.cit.*, s. 159.

Tłumaczył Zbigniew Czarnuch.
Skróty w tekście wprowadził tłumacz.

